

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Экономикалық сериясы

1997 жылдан бастап шығады



**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Экономическая серия

Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 1 (2022)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/JGTP4380>

Бас редакторы – главный редактор

Нургалиева А. А.

к.э.н., ассоц. профессор

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Шеримова Н. М., магистр

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Шмарловская Г. А.,	<i>д.э.н., профессор (Беларусь);</i>
Кунязов Е. К.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алмаз Толымбек,	<i>доктор PhD, профессор (США);</i>
Мукина Г. С.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алтайбаева Ж. К.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Мусина А. Ж.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Титков А. А.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Омарова А. Р.	<i>(технический редактор).</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/DJLM3210>***Ч. А. Нұралиева**

Қырғыз-Ресей Славян университеті,
Қырғызстан Республикасы, Бішкек қ.

**АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСІПОРЫНДАРЫНДАҒЫ
ӨНДІРІСТІК ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУ**

Жүйелі түрде дайындалған мақала Қазақстан Республикасы аграрлық секторының ағымдағы жай-күйін оны еңбек ресурстарымен қамтамасыз ету тұрғысынан қарайды. Теориялық және әдіснамалық тұрғыдан алғанда, аграрлық сектордағы еңбек нарығының қазіргі түрлеріне, атап айтқанда, ауыл шаруашылығында еңбек ресурстарын қалыптастыру мен пайдалануға назар аударылады. Ауыл шаруашылығы саласындағы үрдістерді және елдің жұмыс істеуін талдау кезінде аграрлық сектордың еңбек әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың қазіргі заманғы ұйымдастырушылық факторлары, сондай-ақ еңбек ресурстарының экономикалық салдары айқындалды. Сондай-ақ, еңбек өнімділігін арттыруға бағытталған экономикалық саясаттың басымдықтары мен мазмұны тұжырымдалған. Ауыл шаруашылығында еңбек ресурстарының тиімділігін қамтамасыз етудегі әлемдік тәжірибе үрдістеріне назар аударып, Қазақстан Республикасына қатысты экономиканың аграрлық секторында еңбек ресурстарын пайдалануды жандандыру тәсілдері әзірленді. Ауыл шаруашылығындағы еңбек процестерін дамытудың жанама құралы ретінде ауыл туризмінің инновациялық жобасын дамыту бойынша кешенді стратегиялық ұсыныстар жасалды. Зерттеу нәтижелері мен әзірленген ғылыми ұсыныстар негізінде ауыл шаруашылығында еңбек ресурстарын пайдаланудың экономикалық тиімділігінің бағалау көрсеткіштері тұжырымдалды.

Кілтті сөздер: ауыл шаруашылығы, ауыл шаруашылығы өнеркәсібі, агроқұрылымдар, еңбек ресурстары, еңбек нарығы, еңбек өнімділігі, еңбекті қарқындату, оқыту, ауыл туризмі, экономикалық саясат.

Кіріспе

Қазіргі жағдайда кәсіпорындардың негізгі мақсаты максималды пайда алу болып табылады, өйткені пайда одан әрі дамудың негізі және көзі болып табылады.

Кез-келген қызметтің жалпы экономикалық нәтижесі тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сатудан түскен кірістер мен өндіріс және (немесе) сату шығындарының арасындағы айырмашылықпен анықталады, сондықтан кәсіпорындардағы шығындарды талдау мен басқарудың маңыздылығын қайта құру қиын. Шығындарды басқару кәсіпорынның жоғары экономикалық нәтижелеріне қол жеткізу құралы ретінде шығындарды азайту үшін ғана емес, сонымен қатар барлық басқару құралдары үшін де қолданылады. Осыған байланысты шығындарды басқарудың жаңа дәстүрлі емес жүйелерін әзірлеу, сапалық сипаттамаларды жақсарту және аналитикалық ақпараттың байланысты мәселелерін зерттеу экономикадағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады [1].

Материалдар мен тәсілдер

Мақала жазу үшін келесі әдістер қолданылды:

– индукция-ойдың нақты адамнан жалпыға ауысуы, жеке фактілерді біле отырып, сіз олардың негізінде жатқан заңға келе аласыз. Оның ерекшелігі-алынған ақпарат, әдетте, ықтималды және анық емес;

– дедукция-бұл дедукцияға қарама-қайшы, жеке тұлға жалпыға ортақ. бұл нәтижелер тізбегі бұрынғыға қарағанда мағынасы бар, олардың байланысы сөзсіз нәтижеге әкеледі;

– объектінің оның құрамдас бөліктеріне психикалық ыдырауына негізделген талдау;

– синтез алдыңғы зерттеу әдісі барысында алынған нәтижелерді біртұтас тұтастасқа біріктіреді.

Нәтижелер және талқылау

Адамдардың биологиялық және әлеуметтік қажеттіліктері бар екені белгілі. Сонымен қатар, олар әртүрлі қабілеттерге ие және табиғи және жасанды Материалдық игіліктермен қоршалған. қазан. Алайда, шектеулі ресурстар адамдарға барлық қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға мүмкіндік бермейді. Адамдар өз қажеттіліктерін басшылық арқылы қанағаттандырады.

Басқару-бұл объективті экономикалық заңнаманың талаптары туралы ақпарат негізінде белгілі бір функцияларды (жоспарлау, ұйымдастыру, реттеу, үйлестіру, ынталандыру, бақылау) орындаумен байланысты мақсатты қызмет.

Көптеген ауылшаруашылық кәсіпорындарының проблемасы ауылшаруашылық өндірісінің шығындарының алдын-ала болжанбауы және жиі бақыланбауы болып табылады, осыған байланысты ауылшаруашылық кәсіпорындары бәсекеге қабілетті өндіріс стратегиясы сәтті жүзеге асырылатын шығындарды басқарудың тиімді жүйесін әдейі қолданады [2, 3].

Ауыл шаруашылығының қазіргі заманғы жексенбілерінде агроенеркәсіптік кәсіпорындардың орнықты дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің маңызды шарты олардың тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігінің өсу факторларын анықтау және пайдалану болып табылады. Бәсекелес ортада өмір сүру және жексенбіде өз позициясын нығайту үшін әр бизнес өз қызметінің тиімділігін арттыру үшін үнемі резервтерді іздеуі керек. Шығындарды азайту-бұл бизнестің тиімділігін арттырудың бір тәсілі. Әдетте, өндіріс құны өндіріс пен сату процесінде қолданылатын табиғи, материалдық, еңбек, негізгі құралдар мен басқа да шығындардың құнын білдіреді. Шығындардың төмендеуі кірістіліктің жоғарылауына, жинақтаудың жоғарылауына әкеледі.

Өндіріс шығындарын басқару ғылымының мәселелері қазіргі уақытта кең және қоғамдық өмірдің барлық аспектілерін қамтиды. Шығындарды ғылыми тұрғыдан басқару үшін олардың экономикалық маңызы мен құрамын білу қажет. Шығындарды (шығындарды) бағалау, содан кейін оларды азайту жолдарын іздеу кез-келген кәсіпорын үшін міндетті болып табылады, бірақ, өкінішке орай, қазіргі аграрлық экономика жағдайында тәжірибе жеткіліксіз.

Нарықтық экономика және өсіп келе жатқан бәсекелестік компания басшыларын бизнесті басқарудың жаңа тәсілдері туралы ойлануға, өнімнің сапасын жақсарту және оның құнын төмендету жолдарын табуға, жексенбідегі жаңа нарықтарды жаулап алу үшін кірісті арттыруға итермелейді. Қазіргі уақытта стандартты құны, тікелей құны, ABC жүйесі, мақсатты құны, kaizen құны және т.б. шығындарды есепке алудың және өнімнің өзіндік құнын есептеудің көптеген әдістері бар, мысалы, В.

«Кайдзен-кымбат», «қазан «және» нормативті «шығындарды басқару әдістерінен басқа, ауылшаруашылық өндірісінің белгілі бір салаларында қолдануға болатын шығындарды басқарудың басқа әдістері бар. Бұл әдістерді талдау ең алдымен басқару мақсаттарымен және оларды жүзеге асыру қажеттілігімен байланысты [4, 5].

Ұйымдастырушылық шығындарды басқарудың бірқатар әдістері төмендегі 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1 – Шығындарды басқару әдістері және олардың сипаттамалары [6].

Әдіс атауы	Әдістің мәні	Әдісті қолдану шарттары
«Тікелей шығындар»	Тұрақты шығындар өнімнің өзіндік құнына енгізілмейді, бірақ пайда мен шығындар туралы есепке енгізіледі және есепті кезеннің қаржылық нәтижелеріне енгізіледі.	Бұл әдіспен шығындар тікелей және жанама ғана емес, сонымен қатар айнымалылар мен тұрақтыларға да бөлінеді.
«Сіңіру құны»	Бұл әдіс жалпы құнын есептеуге арналған. Барлық шығындар тауардың құнына кіреді	Бұл әдіс сатылған тауарлар мен олардың балансы арасындағы есептеу шығындарының ыдырауын қамтиды.
«Сүйектерді өлтіру»	Олқысамерзімді перспективада компанияның қызметіне және оның даму перспективаларына зиян келтірместен шығындарды оңтайландыруға бағытталған.	Ұйым басшылығы кәсіпорынның шығындарын азайтуға тырысады және ұйымдағы шығындардың жай-күйі туралы толық және сенімді ақпаратқа ие болуы керек және қандай да бір жолмен қызметкерлерді осы мақсатқа жетуге ынталандыруы керек.
«VCC әдісі»	Бұл әдіс ұйымның әсер ету саласынан тыс және стратегиялық басқару шығындарын кұрайтын көрсеткіштерді талдауды қамтиды.	Ұйымды стратегиялық басқару экономиканың белгілі бір саласының сипаттамаларына сәйкес келуі керек. Нарықтағы жағдай туралы толық ақпарат, өзіндік экономикалық процестер туралы ақпарат.
«ABC-әдіс»	Шығындарды басқару әдісінің нәтижесі белгілі бір процестерді тұтыну нәтижесінде алынады, олардың шығындары бір-бірінен бөлек есептеледі.	Ұйым қызметкерлерін оқыту, кәсіпорындағы қолданыстағы есепке алу жүйесін кеңейту, қызмет пен операцияларды бөлу
«CVP талдау»	Стратегиялық басқарудың тиімді әдісі. Шығындар, пайда мен кірістер арасындағы оңтайлы қатынасты анықтауға, бизнес тәуекелдерін азайтуға көмектеседі.	Негізгі элементтер-тоқтау нүктесі, маржа кірісі, өндіріс тұтқалары және қауіпсіздік маржасы. Шығындар тұрақты және ауыспалы болып бөлінуі керек
«LCC талдау»	Бұл ұйымға артық өндірісті анықтау және қайта бөлу арқылы шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.	Өнімнің қызмет ету мерзімін дәл анықтаңыз, жексенбі күнгі жағдайды және өнімдеріңіздің орналасқан жерін біліңіз
«Бенчмаркинг құны»	Кәсіпорын шығындарын басқару жағдайын одан әрі шешім қабылдау үшін ең жақсы компаниялармен салыстыруды қамтиды	Жетекші компанияны дұрыс таңдау, жоғары нәтижелер және оларға жету жолдары туралы сенімді ақпараттың толық жиынтығы

Шығындарды басқарудың барлық әдістерінің ажырамас бөлігі шығын факторларын талдау болып табылады. Мұндай талдау белгілі бір бизнес үшін ең қолайлы әдісті анықтау үшін қажет. Бұл талдау шығындар факторлары арасындағы байланысты қалпына келтіреді және олардың бір-біріне әсерін анықтайды.

Шығындарды басқарудың белгілі әдістерін зерделеп, талдағаннан кейін, олардың әрқайсысында шығындарды басқару әр түрлі ұйымдастырылғанын көруге болады. Әр әдістің артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Осыған байланысты көптеген ауылшаруашылық кәсіпорындары шығындарды басқарудың басқа дәстүрлі әдістерімен қатар шығындарды есепке алудың нормативтік әдісіне негізделген шығындарды басқару әдістерінің жиынтығын қолданады. Шығындарды басқарудың жаңа әдістерін қолдана отырып, «стандартты шығындар» және «Кайдзен шығындары» әдістерінің жиынтығына негізделген басқару жүйесін пайдалану ұсынылады.

Біріктірілген әдістерді қолдану шығындарды басқарудың тиімділігін арттыруға және жоғары экономикалық нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді [7].

Егер біз жапон тілінен «Кайдзен» деп аударылатын «Кайдзен-құны» жүйесін қарастыратын болсақ, бұл «кішігірім қадамдармен жақсарту немесе біртіндеп жақсарту» дегенді білдіреді, «құны» - бұл өндіріс бірлігінің құны. Кең мағынада «Кайдзен» жұмыс, отбасы немесе қоғамдық жұмыс болсын, адам өмірінің барлық салаларын жақсартуды білдіреді. Жапонияда «кайдзен» - бұл тұтас философия. Кайдзен-құны тар мәнге ие және өндіріс процесіне жұмсалатын шығындарды біртіндеп төмендетіп, өнімнің өзіндік құнының қажетті деңгейіне қол жеткізуді білдіреді.

Кайдзеннің шығындар әдісін сипаттау кезінде «Кайдзеннің міндеті» термині қолданылады, бұл өнімнің нақты құны мен жоспарланған құн арасындағы ауытқуды азайтуды білдіреді. Кайдзеннің шығындар әдісі ретінде декомпозициясы. Кайдзеннің міндеттерін өндірісті жоспарлау кезеңінде анықтауға болады, онда индикативті шығындар барлық есептеулерден асып түседі, бірақ бұл артықшылық шамалы және жаңа өнімді өндіруді бастау туралы шешім қабылданады, содан кейін кайдзенге байланысты оның құнын төмендетеді, – қымбат әдіс. Іс жүзінде бастапқыда жоспарланған шығындар орындалған кезде және өндіріс қазан айының басынан кейін қосымша жоспарланбаған шығындар қажет болған кезде немесе жоспарланған шығындар аз дәлдікпен есептелген кезде жағдай туындауы мүмкін, нәтижесінде өндірістің нақты құны қалағаннан асады. Сонымен қатар, алшақтықты азайту міндеттері де бар. Алайда, Кайдзеннің жоспарланған құнына жеткеннен кейін де шығындарды одан

әрі азайту және өндіріс процесін оңтайландыру міндеттерін белгілеуге болады. Кайдзеннің міндеті бүкіл кәсіпорын үшін және әр бөлім үшін міндеттерді анықтауы керек.

«Кайдзен-стоимость» әдісін пайдаланған кезде әртүрлі экономикалық есептеулермен сүйемелденетін компания қызметінің барлық аспектілері туралы жүйелі және сенімді ақпарат жинақталған. Бюджеттеу алынған деректер негізінде жүзеге асырылады, жалпы (бүкіл ұйым үшін) және жеке (ведомстволар үшін) бюджеттер жасалады. Бұл бюджеттердің айлар, тоқсан және Жылдар бойынша орындалуын одан әрі талдау (немесе ұзақ мерзімді бюджеттерге қатысты одан да көп). Нақты шығындар есептен асатын орындар анықталады, сол шығындарға жеңілдіктер анықталады және келесі кезеңдердің бюджеттеріне өзгерістер енгізіледі.

Кайдзен-декрет әдісін сәтті қолдану «Кайдзеннің пайдасына» немесе жақсартуға пайда әкеледі, бұл қалаған пайда мен нақты пайда / күтілетін пайда арасындағы айырмашылық. Пайдаға сатылымды көбейту арқылы да, шығындарды азайту арқылы да қол жеткізіледі деп күтілуде. Шынында да, «кайдзен-шығындар» әдісі өндіріс процесін оңтайландыруға бағытталған, нәтижесінде өндіріс әдісі де өзгеруі мүмкін, бұл шығындарды азайтып қана қоймайды, сонымен қатар өндірістің өсуіне немесе сапасының жоғарылауына әкеледі, бұл, әрине, сатылымға әсер етеді.

«Кайдзен-күн» әдісін пайдалану өндірістің мақсатты шығындарына қол жеткізуге, шығындарды азайтуға және компанияның табысын арттыруға мүмкіндік береді. Бірақ бұл әдістің кемшіліктеріне назар аударған жөн. Жалпы бизнес үшін және барлық бөлімдер үшін нақты, түсінікті және тиімді міндеттерді анықтау үшін бизнесті жоспарлаумен тығыз байланысты ұзақ және күрделі процесс қажет. Қазан айында ұйым басшылығы өз бетінше шеше алмайтын күрделі мәселелерді шешу үшін мамандарды тарту үшін қосымша шығындар қажет болуы мүмкін [8].

Шетелдік ұйымдарға сыртқы мамандарды тарту тәжірибесі өте кең. Сыртқы мамандардың көмегі қажетті нәтиже бермейді және іс жүзінде қосымша шығындарды өтемейді, бірақ одан да үлкен қазанға әкелуі мүмкін. Ұйым басшылары мамандандырылған компанияны мұқият таңдап, оның беделіне және басқа ұйымдармен жұмыс тәжірибесіне сүйенуі керек.

Сонымен, отандық компанияларда шығындар әдісі қандай дәрежеде қолданылады? Қазіргі уақытта қазақстандық компанияларда шығындарды есептеу мен шығындарды есептеудің ең танымал әдістері стандартты шығындар мен тікелей есептеу болып табылады. Шығындарды есепке алудың бүкіл жүйесін жаңа әдістермен қайта құру қажет болмауы мүмкін, кейде операциялық жүйені бір компанияға екіншісіне ауыстыру жұмыс

істемеуі мүмкін. Бірақ сіз әрқашан біреудің тәжірибесінен пайдалы нәрсені ала аласыз және оны ұйымыңызға бейімдей аласыз. Шығындарды есептеу мен есептеудің көптеген әдістері бір уақытта бір ұйымда жұмыс істей алады, бір-бірін толықтыра алады, бір әдістің кемшіліктерін толықтыра алады және екіншісіне қосымша пайдалы ақпарат бере алады. қазан.

Қазіргі уақытта өнімнің өмірлік циклі мен өмірлік цикл шығындарын есептеу әдісі (LCC) жиі кездеседі. Бұл әдістің мәні өнімнің өмірлік циклінің кезеңдеріне негізделген шығындарды есептеу болып табылады. Өздеріңіз білетіндей, әр өнім дамудан бастап кәдеге жаратуға дейінгі әртүрлі өмірлік кезеңдерден өтеді. Кез-келген өнім үнемі дамып, өзгеріп отырады, өледі және басқа сапада қайта туады. Өнімнің қайтыс болуымен прогресс баяуламайды, бірақ дамып, оның дамуына жаңа серпін береді. Егер сіз әлемге өмірлік циклдер сериясы ретінде қарасаңыз, онда оның барлық компоненттері белгілі бір кезеңдерден өтеді. Ұрақтар бір-бірін өзгертеді. Өндіріс құралдары дамиды, егер бұрын негізгі еңбек құралдары қарапайым құралдар болса, қазіргі әлемде жоғары технологиялық жабдықтар қолданылады [9].

Өздеріңіз білетіндей, барлық шығындарды тікелей және үстеме шығындарға бөлуге болады, ал біріншісі өніммен тікелей байланысты, екіншісі белгілі бір базаға пропорционалды түрде бөлінеді. Шығындарды тікелей және үстеме шығындарға бөлу кезіндегі қателік әр өмірлік цикл үшін шығындардың дұрыс есептелмеуіне әкеледі. Өнімнің құны нашарлайды, сурет бұлыңғыр, дұрыс емес басқару шешімдері қабылданады. Көп жағдайда тауардың бағасы жоғары күн негізінде қалыптасады.

Алдын-ала шығындар алдын-ала шығындарға әкеледі.

Менеджерлер өнімді тиімді деп санайды, бұл оның шығуын арттырады, бұл ұйымның қаржылық жағдайын нашарлатып, банкроттыққа әкелуі мүмкін.

Сұрақ ашық күйінде қалады: өнімнің құнын бұрмаламау үшін өнімнің өмірлік циклінің әртүрлі кезеңдерінде шығындарды есепке алудың қандай нақты әдістерін қолдану керек? Бұл сұрақтың жауабы қарапайым емес сияқты. Біздің елімізде және шетелде есептеу және есепке алу процесінде қолданылатын шығындарды есепке алу әдістері жоғарыда сипатталған. Әдебиетте олар белгілі бір әдісті қолдануға болатын өмірлік цикл кезеңдеріне назар аудармайды. Яғни, Якубов и. Z. өнімнің өмірлік циклі үш кезеңге бөлінеді:

- 1) зерттеу, әзірлеу және жобалау
- 2) өндірістік цикл
- 3) өнімді сатудан кейінгі қызмет көрсету, сату және кәдеге жарату циклы.

Бірінші кезеңде ол «мақсатты есептеу» әдісін, екінші кезеңде – есептеу немесе стандартты күн әдісін, ал үшінші кезеңде - стандартты күн әдісін қолдануды ұсынды [10].

Қорытынды

Әр әдістің артықшылықтары да, кемшіліктері де болғандықтан, өнімнің өмірлік циклінің әр кезеңін шығындарды есепке алудың бір әдісімен шектеу мүмкін емес сияқты. Сонымен қатар, әдістер бір-бірінен ерекшеленеді және бірдей сипаттамаларға ие қазан. Сондықтан әдісті таңдау бизнес жетекшілеріне қалдырылуы керек. Біздің ойымызша, сіз нормативтік әдісті, тікелей есептеу әдісін, ABS әдісін, мақсатты есептеуді және кайдзен-есептеуді қолдана аласыз.

Ең бастысы-саланың ерекшеліктері мен өндіріс процесін ескеру. Алайда, жобалау процесінде бірқатар нормативтік әдістер мен «мақсатты» әдістер ұсынылуы мүмкін. Өндіріс процесінде өндіріске ең қолайлы кез-келген әдісті қолдануға болады. Соңғы өнімнің өмірлік цикліне келетін болсақ, біздің ойымызша, Кайдзен-шығындар әдісі ең тиімді болып табылады.

Егер компания басшылары, қажетті құзыреттіліктері бар басшылар мен мамандар өз компанияларына кайдзенкост әдісін енгізгісі келсе, барлығын мұқият өлшеп, іске асырудың тиімділігін дұрыс есептеңіз және осы әдісті қолданыстағы шығындарды есепке алу әдісімен біріктіруді қарастырыңыз. Егер «Кайдзен-Стоимость» әдісі шетелдік компанияларда табысты жұмыс істесе, ол отандық компанияларда да жұмыс істей ала ма? Әрине, болады. Ең бастысы-оны белгілі бір ұйымның ерекшеліктеріне дұрыс бейімдеу. Шығындарды есепке алу мен өнімді есептеудің дәстүрлі әдістерінен ауытқудан қорықпаңыз, жаңа жүйені енгізу ұйымның тиімділігіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін, басқару шешімдерін қабылдау процесін жеделдетуі мүмкін. Ұйымдарға жақсы құрылған бухгалтерлік есеп жүйесі қажет.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Тайгашинова, К. Т.** Расчет себестоимости продукции, услуг и работ : учебник / К. Т. Тайгашинова. – Алматы : ЛЭМ, 2014. – 324 с.

2 Валовой внутренний продукт по способу производства за январь-декабрь 2018 года. – Комитет по статистике МНЭ РК, Национальные счета – Интегрированные счета [Электронды ресурс]. – <http://stat.gov.kz/getImage?id=ESTAT297361>.

3 Валовой выпуск продукции (услуг) сельского, лесного и рыбного хозяйства за 2018-2019 годы – Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, Статистика сельского,

лесного, охотничьего и рыбного хозяйства [Электронды ресурс]. – <http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT225486>.

4 Занятое население по основным видам экономической деятельности (квартальные данные) 2010-2018 гг. – Комитет по статистике МНЭ РК, Труд [Электронды ресурс]. – <http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT104800>.

5 Сельское хозяйство в Казахстане [Электронды ресурс]. – <https://www.kazportal.kz/selskoe-hozyaystvo-v-kazahstane/>

6 Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017–2021 годы [Электронды ресурс]. – <https://egov.kz/cms/ru/law/list/U1700000420>.

7 Избран новый состав Совета директоров НАО «Национальный аграрный научно-образовательный центр» [Электронды ресурс]. – https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38209741.

8 Программа «Сыбага» лоббирует интересы зарубежных племенных хозяйств [Электронды ресурс]. – <http://www.matritca.kz/news/61602-programma-sybagalobbiruet-interesy-zarubezhnyh-plemennyyh-hozyaystv.html>.

9 **Иманбаева, З. О.** Управленческий учет : учебник / Иманбаева З. О. – Алматы : Издательство «Экономика», 2016. – 70 с.

10 Малое предпринимательство [Электронды ресурс]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/Малое_предпринимательство

REFERENCES

1 **Tajgashinova, K. T.** Raschet sebestoimosti produkcii, uslug i rabot : uchebnyk [Calculation of the cost of products, services and works] / K. T. Tajgashinova. – Алматы : LJeM, 2014. – 324 p.

2 Valovoj vnutrennij produkt po sposobu proizvodstva za janvar'-dekabr' 2018 goda [Gross domestic product by production method for January-December 2018] Komitet po statistike MNJe RK, Nacional'nye scheta – Integrirovannyye scheta [Electronic resource]. – <http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT297361>

3 Valovoj vypusk produkcii (uslug) sel'skogo, lesnogo i rybnogo hozjajstva za 2018-2019 gody [Gross output of products (services) of agriculture, forestry and fisheries for 2018-2019] – Komitet po statistike Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan, Statistika sel'skogo, lesnogo, ohotnich'ego i rybnogo hozjajstva [Electronic resource]. – <http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT225486>.

4 Zanjatoe naselenie po osnovnym vidam jekonomicheskoy dejatel'nosti (kvartal'nye dannye) 2010-2018 gg. [Employed population by main types of economic activity (quarterly data) 2010-2018] – Komitet po statistike MNJe RK, Trud [Electronic resource]. – <http://stat.gov.kz/getImg?id=ESTAT104800>.

5 Sel'skoe hozjajstvo v Kazahstane [Agriculture in Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://shhshhshh.kazportal.kz/selskoe-hozjajstvo-v-kazahstane>.

6 Gosudarstvennaja programma razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2017 - 2021 gody [The State program for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021] [Electronic resource]. – <https://egov.kz/cms/ru/lashh/list/U1700000420>.

7 Izbran novyj sostav Soveta direktorov NAO «Nacional'nyj agrarnyj nauchno-obrazovatel'nyj centr»: [A new Board of Directors of NAO «National Agrarian Scientific and Educational Center» has been elected] [Electronic resource]. – https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38209741.

8 Programma «Sybaga» lobbiruet interesy zarubezhnyh plemennyh [The Sybaga program lobbies the interests of foreign breeding] hozjajstv [Electronic resource]. – <http://shhshhshh.matritca.kz/neshhs/61602-programma-sybaga-lobbiruet-interesy-zarubezhnyh-plemennyh-hozjajstv.html>.

9 **Imanbaeva, Z. O.** Upravlencheskij uchet : uchebnik [Managerial accounting] / Imanbaeva Z. O. – Almaty : Izdatel'stvo «Jekonomika», 2016. – 70 p.

10 Maloe predprinimatelstvo [Small business] [Electronic resource]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/Maloe_predprinimatelstvo.

Материал 16.03.22 баспаға түсті.

**Ч. А. Нуралиева*

Кыргызско-Российский Славянский университет,
Республика Кыргызстан, г. Бишкек.

Материал поступил в редакцию 16.03.22.

УПРАВЛЕНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННЫМИ ИЗДЕРЖКАМИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье рассмотрены основные системы управления затратами, методы эффективного управления затратами и акцентировано внимание на формировании прибыли в сельскохозяйственной организации.

С точки зрения теоретико-методологического аспекта, акцентировано внимание на современные виды рынка труда в сельскохозяйственной отрасли, особенности формирования и использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве. При анализе сельскохозяйственной отрасли страны и тенденций ее функционирования, выявлены современные организационные факторы формирования и развития трудового потенциала аграрного сектора

и экономические результаты деятельности трудовых ресурсов. На основании проведенного анализа сформулированы основные проблемы обеспеченности села качественными трудовыми ресурсами, а также проблемы повышения эффективности их использования. С учетом акцентирования внимания на мировые тренды опыта обеспечения эффективности трудовых ресурсов в сельском хозяйстве, разработаны пути интенсификации использования трудовых ресурсов в аграрном секторе экономики, применительно к Республике Казахстан. Сформулированы комплексные стратегические предложения по развитию инновационного проекта «Сельский туризм» как косвенного инструмента активизации трудовых процессов в сельском хозяйстве. По результатам проведенного исследования и разработанных научных предложений, сформулированы прогнозируемые показатели экономической эффективности использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: затраты, методы управления затратами, жизненный цикл, управление, сельскохозяйственные организации, сельское хозяйство, сельскохозяйственная отрасль.

**Ch. A. Nuralieva*

Kyrgyz-Russian Slavic University,
Republic of Kyrgyzstan, Bishkek.
Material received on 16.03.22.

COST MANAGEMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES PRODUCTION

From the point of view of the theoretical and methodological aspect, attention was paid to modern types of labor markets in the field of Agriculture, features of the formation and use of labor resources in agriculture. In the analysis of the agricultural sector of the country and trends in its functioning, modern organizational factors for the formation and development of the Labor potential of the agricultural sector and economic results of the activity of labor resources are identified. Based on the analysis, the main problems of providing the village with high-quality labor resources, as well as problems of improving the efficiency of their use, were formulated. Taking into account the focus on global trends in the practice of ensuring the efficiency of labor resources in agriculture, ways have been developed to intensify the use of labor resources in the

agricultural sector of the economy in relation to the Republic of Kazakhstan. Comprehensive strategic proposals for the development of the innovative project «rural tourism» were developed as an indirect means of activating labor processes in agriculture. Based on the results of the conducted research and developed scientific recommendations, forecast indicators of economic efficiency of using labor resources in agriculture are formulated.

Keywords: Agriculture, Agriculture, Agricultural formations, labor resources, labor market, labor productivity, labor intensification, training of personnel, rural tourism, economic policy.

Теруге 16.03.2022 ж. жіберілді. Басуға 31.03.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

1,20 Мб RAM

Шартты баспа табағы 7,65

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3940

Сдано в набор 16.03.2022 г. Подписано в печать 31.03.2022 г.

Электронное издание

1,20 Мб RAM

Усл.п.л. 7,65. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3940

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz